բարձրագոյն դատարան և այլն....

Բայց Արբէգին փաշայի ու նրա օգնական Գադեան էֆէնդիի այդ պրօէկտի մէջ կան երկու կէտեր, որոնց վրա ոչ ոք ուշադրութիւն չէ դարձրել, բայց որոնցից պարզ երևում է այդ երկու երևելի վերանորոգիչների խարդախութիւնը:

Նախ ասված չէ թէ ինչ օրէնքներով պէտք է ձեռնարկվեն դատաւորները քաղաքական կամ քրէական գործերը քննելու ժամանակ, երկրորդ որ Նահիյի կառավարիչը (դատաւորը), նրա օգնականները և ժանդարմները, բոլորն էլ մեծամասնութիւնից կընտրվեն: Եթէ Նահիյի մէջ մեծամասնութիւնը մահմետական են, ուրեմն պաշտօնեաները մահմետականներից կընտրվեն և այլն:

Դորանից երևում է Թիւրքիայի գիտաւորութիւնը: Այժմ նա կաշխատի լցնել բոլոր Նահիաները գաղթական մահմետականներով, չէրկէզներով, աջարցիներով և քիւրդերով, բռնի կերպով կը խլի հայերից նրանց հողերը, կըտայ այդ հողերը մահմետականներին, — և յետոյ կասի՝ Նահիյի բնակիչների մեծամասնութիւնը իսլամին են պատկանում:

Բացի սորանից ասված չէ թէ ինչ օրէնքներով կը ձեռնարկվեն դատաւորները: Պարզ է որ օրէնքի հիմքը մի դատարանում, որ խառն է մահմետականներից և քրիստոնեաներից, և որ ներկայացուցիչ է մահմետական մեծամասնութեան, կը լինի մահմետական երևելի շ ա ր ի ա թ ը:

Այդպիսով վ ե ր ա ն ո ր ո գ ո ւ թ ի ւ ն բառը կը մնայ մի դատարկ խօսք:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՄԱԼԵԱՆԻՑ

—

Մայիսի 5-ին

Ուղարկելով սորա հետ ինն բուլլի, որը դարձեալ Մալեան մասը գործող պարոններից հանգանակած է Ջատկի տօներում, ես պատիւ ունիմ խնդրել, ազնիւ խմբագիր, ընդունել այդ լուման և հասցնել Վասպուրականի մեր սովալուկ ազգայնոց համար, ուր հարկն է, և Նուիրատու պարոնների անունները բարեհաճեցէք «Մշակի» էջերում տպագրելու:

Մի աղքատ հայ որ ինքն ևս նպաստվելու կարօտութիւն ունի, իր ռոսով(?) բերելով յիշատակի արժան լուման՝ խնդրեց սովալուկ եղբայրների և քոյրերի գանձանակը ձգելով անյայտ թողնել իր անունը 50 կ., Ներսէսեանց Բաղդասար 1 ր., Բունեաթեանց Մկրտիչ 50 կ., Սուքիասեանց Համբարձում չուչեցի 2 ր., Զաքարեան Աղասի 1 ր., Ամիրխանցի Աղասի 1 ր., չուչեցիներ Տէր-Մկրտչեան Նիկօլայ և Յովհաննէսեան Բեգլար 3 ր. Ընդամենը է 9 ր.:

Մարտ ամսի 4-ից ուղարկած 32 ր. գումարից աւել ինձ մօտ մնում էր 25 կ. որը վեր է առված առաջին և այժմեան ուղարկած գումարների համար փօստային ծախս:

Յովհաննէս Իսգրաչեանց(?)

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 26 յունիսի

Խեղճ և տգէտ արաբացի Աբդալլահի տղան, երբ որ մի քանի տարի չարունակ Մեքքայի ժողովրդի ծաղր ու հալածանքները քաշելուց և իրան իբրև Բարձրեալի մարգարէ ճանաչել տալուց յետոյ բազմաթիւ հետևողներ գտաւ Մեդինայում, թողեց հեզութեան և համբերութեան ընթացքը և պարզեց արիւնաթաթախ դրօշակը «ճըհադ», այսինքն «կրօնական պատերազմ» խօսքը նորա վրա դրօշմելով: Մուհամէդը հին և Նոր կըտակարանի խօսքերին անծամբ անծանօթ և անտեղեակ լինելով, հրէական կրօնը ճանաչել էր Արաբստանում բնակող հայրենական անմիտ աւանդութեանց մէջ ընկղմված հրէաներից, և քրիստոնէութիւնը տեսել էր մի քանի ագէտ արաբ քրիստոնեաների մէջ, որոնք իրանց կիսակռապաշտ ծէսերովը և անճոռնի գաղափարներովը խիստ ողորմելի ներկայացուցիչներ էին մեր սուրբ կրօնքի:

Արաբացի ինքնակոչ մարգարէն վրէժխնդրութեան, ասպատակութեան և պատերազմների սովոր արդէն, ի բնէ դիւրագրգիռ և յանդուգն արաբների զգացմունքների հետ խառնեց կրօնական ուժեղ տարրը և նրանց բաց թողեց մի յորդահոս լեռնային կատաղի հեղեղի պէս աշխարհի դաշտերի մէջ, ասելով և իր հետևողներին հաստատ հաւատացնելով, թէ Մովսէսին տրվեցաւ օրէնքը իբրև իր մարգարէութեան փաստ, Դաւթին՝ հիանալի քնարն ու երգեցողութիւնը, Յիսուսին հիւանդներ բժշկելու հրաշքը, իսկ նորան տուել է Ալլահը սուրը, որով նա և նորա հետևողները պիտի ապացուցանեն աշխարհին նորա հիմնած կրօնքի ճշմարտութիւնը:

Եւ յիրաւի, կարծես թէ նորա խօսքերը ճշմարիտ էին, և կարծես թէ բոլոր դէպքերը մէկը միւսի ետև միայն նորա վարդապետութիւնն էին հաստատում, իբր թէ Ամենակարողն է զրել սուրը Մուհամմէդի և նորա յաջորդների ձեռքին. երկիր երկրի ետևից, ազգ ազգի ետևից խոնարհվում էին ճհադի սուսում տարածող դրօշակի առաջ. Կրօնական մոլութեամբ ոգևորված զօրագնդերը ջախջախելով Աֆրիկայի հիւսիսային երկիրները և մինչև արևմտեան ծայրը գնալով Գիբրալտարի (արաբերէն է այս բառը «ճէբէլը Թարըգ») նեղուցով անցան մինչև Իսպանիա. միւս կողմանէ նոյնպիսի կատաղի առիւծներ նկուն արին բոլոր Արաբստան, Պարսկաստան և գնացին մինչև Հնդկաստան, ուրիշները փչրեցին և ջարդեցին Հայաստանը, Փոքր-Ասիան և անցան Եւրոպա ոչ միայն բոլոր մարդկութեան դարաւոր աշխատանաց արդիւնքները կրօնապատերազմական նպատակների համար ջնջելով, այլ նոյն իսկ բոլոր այդ արդիւնքները անհետացնել սպառնալով:

Սակայն սխալ չը կայ որ մարդկութեան ազգի պատմութիւնը թէ կանուխ, թէ անագան չը ցուցանէ նորան. Շիլլէր ասել է die weltgeschichte ist das weltgericht «աշխարհի պատմութիւնը, այսինքն պատմական ընթացքը, աշխարհի դատաստանն է»: Իսլամի առեալի ոյժը միակողմանի էր և սխալ, ուրեմն և պէտք էր որ քայքայվէր և կործանվէր նա, որովհետև միայն մէկ սկզբունք ունէր և դա այն էր՝ ազգեր, երկիրներ նուաճել, նորանց իրար վրա դիզել, մի արտաքին կերպով սրի բերանի փաստովը և քարոզութեամբը այդ կոյտ, չը մարսված ազգաց նիւթերին «լա իլահի ըլ ալլահ, վէ մուհամմէդուն ռէսուլ ալլահ» դաւանել տալով, բանը վերջացնել, այսինքն յետոյ սկսել նուաճած երկիրները ծծել առանց աշխատելու և մշակելու:

Բեռլինի մէջ հիմա նստած մի քանի տկարակազմ քրիստոնեայ դիպլօմատները—պատմաբանի հայեացքով նայելիս—ոչ թէ Յունաստանի սահմանը ուղղելու համար քարտէզի վրա մի անմեղ գիծ են քաշում, այլ կոնֆերէնցիայի դահլիճի դռնովը ներս մտնելու չը ժպրհող պատմական ոճրագործի մահվան դատավճիռն են կնքում. Թիւրքիան, իսլամի ամենազօրեղ ներկայացուցիչն, է այդ ոճրագործը, և այն գիծը իսլամի սրտով անցնող սուրն է:

Ոչ ոք չէ դորա անողը, ոչ Անգլիան, ոչ Գաղիան, ոչ Ռուսաստանը, և ոչ մի ուրիշ անձ, կամ ազգ, այլ Ամենակարող Աստուածն է, որ պատմութեան մէջ դրել է արդար և սուրբ օրէնքներ, որի դէմ դժուար է մեղանչել: Խոհուն մահմետականներ արդէն սկսել են համոզվել արաբ մարգարէի փաստի տկարութեանը. և ո՞ր խորհող անձը պիտի չը համոզվէր:

Ա. Ամիրխանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Չորեքշաբթի, յունիսի 25-ին Կօրիձէ երգիչը մի կօնցերտ տուեց Արծրունու թատրոնում. Կօրիձէ Թիֆլիսցի է և վրացի է: Նա երիտասարդ ժամանակ Իտալիա էր գնացել երգեցողութիւն սովորելու: Այժմ նա բաւական յայտնի է Եւրոպայում և մինչև անգամ Ամերիկայում, որտեղ նա կօնցերտներ է տուել: Նա բ ա ս է և նրա ձայնը շատ զօրեղ և գուրեկան ձայն է: Թատրոնը գրեթէ լի էր, չը նայելով, որ ամառ ժամանակ շատ քիչ հասարակութիւն է մնում քաղաքում: Վրացիները որոնք չորեքշաբթի օրը կազմում էին հասարակութեան մեծ մասը, ցոյց տուեցին, որ գիտեն գնահատել մի հայրենակցին:

—

Կիրակի օր, 29-ին յունիսի Արծրունու թատրոնում լինելու է վրաց սիրողների ներկայացումն:

երբ մէկ տեղ ցորենի կամ այլ մթերքի պակասութիւն է լինում, միւս տեղ առատութիւն է լինում:

Այժմ կրկին վերադառնանք մեզ հետաքրքրող մասնաւոր դէպքին, Թիւրքաց Հայաստանի մէջ այժմ տիրող սարսափելի սովին:

Անհերքելի ճշմարտութիւն է, որ մարդկութիւնը կազմող բոլոր ազգութիւնները պէտք է միմեանց փոխադարձաբէս օգնեն դժբաղդութեան ժամանակ բուն մարդասիրական կէտից. բայց նրանք պէտք է միմեանց օգնեն և մի ուրիշ տեսակէտից՝ այն է բուն գործնական, եսական տեսակէտից, որովհետև մի ազգի, մի երկրի դժբաղդութիւնը, հասարակական և տնտեսական ցաւերը վնաս են բերում և բոլոր միւս ազգերին և երկիրներին: Մի երկրի մէջ սովի յայտնվելը, որի հետևանքը լինում են զանազան վարակիչ հիւանդութիւններ, վտանգ է սպառնում միւս և միւս հարևան երկիրներին:

Մենք պէտք է օգնենք Թիւրքաց Հայաստանին ոչ թէ միայն ազգային և մարդասիրական կէտից, բայց և այն գործնական, եսական պատճառով, որ սովից յետոյ կը յայտնվեն այլ և այլ հիւանդութիւններ, որոնք կարող են տարածվել և մեր երկրում, բացի սորանից անթիւ գաղթականներ, սոված և մերկ կը թափվեն մեր երկիրը և մենք եթէ չօգնենք նրանց իրանց հայրենիքում, ստիպված կը լինենք պահել և կերակրել նրանց մեզ մօտ:

Այդ պատճառով ես առաջարկում եմ հետևեալ ժամանակաւոր միջոցներ ռուսաստանցի հայերին, Թիւրքաց հայերին օգնելու համար: Պէտք է շարունակենք ի հարկէ նուիրատուութիւններ հաւաքել և փողերը Թիւրքաց հայերին ուղարկել որպէս զի նրանք իրանց համար հաց առնեն և սերմացու պատրաստեն:

Բացի սորանից վերջին պատերազմի ժամանակ կառավարութեան թոյլատուութեամբ հիմնված գաղթականներին օգնող մասնաժողովը, որ դեռ ևս լուծված չէ, որ շարունակում է իր գոյութիւնը, պէտք է այդ ծանր ճգնաժամի ժամանակ անգործ չը մնայ, պէտք է գործէ. Թիֆլիսի կանանց մասնաժողովի հետ միասին այդ մասնաժողովը պէտք շարունակէր գումարներ ժողովել, չորեր հաւաքել, —այդ գիտաւորութիւնը հեշտ էր իրագործել, եթէ ուրիշ տեղերումն էլ հետևէին Թէլաւի օրինակին, որտեղից «Մշակին» գրում են թէ հաւաքել են չորերը յօգուտ սովատանջների, բայց չը գիտեն ում ուղարկեն: Այդ փողերով և չորերով մասնաժողովը պէտք է օգնէր մեր երկիրը թափած բազմաթիւ հայ, ասորի, եզիդ և այլ հայաստանցի մերկ և հիւանդ գաղթականներին:

Ուրիշ կողմից Հայաստանում սովի պատճառով մարդիկ հիւանդանում են ու մեռնում, անթիւ անասուններ սատկելով նրանց լէշերը թափված են դաշտերում և գիւղերի փողոցներում և վարակում են օդը, որից կարող են ծագել սարսափելի հիւանդութիւններ: Եւ արդէն յայտնվել են վարակիչ հիւանդութիւններ Վասպուրականի մէջ, ինչպէս գրում են մեր լրագիրներին: Պէտք է գումար հաւաքել, ինչպէս առաջարկել են «Մշակի» մէջ Միրիմանեանց և Նաւասարդեանց բժիշկները, այդ գումարով դեղեր գնել, Հայաստան ուղարկել բժիշկներ և գթութեան քոյրեր, կամ գոնէ ֆէլդշէրներ: Պէտք է մի կողմից հիմնել հիւանդանոց Վանի մէջ, կամ եղածը բարեկարգել, պէտք է ուրիշ կողմից հոգալ օդի մաքրելու և երկրի առողջացնելու, ասենիզացեայի մասին: Եթէ անցեալ տարի Վետլիանկայի ժանտախտի ժամանակ ռուս կանայք անձնուիրաբար գնացին վարակված տեղերը հիւանդների մասին հոգալու համար, միթէ հայուհիներից ոչ մինը չի գտնվի, որ յանձն առնի որպէս գթութեան քոյր ճանապարհ ընկնել դէպի Հայաստան: Բայց այդ բոլորի համար գումարներ են հարկաւոր: Բժիշկ Նաւասարդեան, ինչպէս յայտնել է «Մշակի մէջ, պատրաստ է գնալ Վասպուրական թէ հիւանդանոցի և թէ երկրի ասենիզացեայի մասին հոգալու համար, եթէ միայն նրան դրամական միջոց տրվէր: Եթէ գաղթականներին օգնող մասնաժողովը ոչինչ չանէ, չը յանձն առնի էլ ոչինչ կատարելու, պէտք է, իմ կարծիքով, գաղթականներին օգնող ընկերութեան հիմնադիր անդամները ուրիշ անդամներից բաղկացած մասնաժողով ընտրեն:

Դրանք են ժամանակաւոր միջոցներ, որ մեզ մատչելի են, եթէ բաւական գումարներ հաւաքենք:

Իսկ Հայաստանի մէջ ապագայում սովի երևալուն դէմ առաջն առնելը մեզանից կախված չէ: Աւելի բարուք ապագան կապ ունի Թիւրքաց Հայաստանի ընդհանուր բարեկարգութեան հետ, իսկ դա կախված է Եւրոպայի կամքից: Հայաստանի թշուառ տնտեսական դրութիւնն էլ կը բարւոքվի այն ժամանակ, երբ կը մտցվեն այդ երկրի մէջ խոստացած վերանորոգութիւններ, երբ Հայաստանը չի թափի իր բոլոր եկամուտները Թիւրքաց կառավարութեան կենտրօնական գանձարանը, այլ կը ստանայ ի ն ք ն ա վ ա ր ո ւ թ ի ւ ն: Այն ժամանակ վերցվող հարկերի մեծ մասը կը գործադրվի երկրի ներքին բարեկարգութիւնների վրա, կը շինվեն ճանապարհներ և երկաթուղիներ, կը հիմնվեն գործարաններ, վաճառականութիւնը, արհեստը, արուեստը և երկրագործութիւնը կը ծաղկեն, ժողովուրդը կը հարստանայ և միջոց կունենայ ապրուստի աւելի բազմատեսակ պահանջները լըրացնել, ցանելով բացի ցորենից և ուրիշ ընդեղէններից, կարտոֆել, և առհասարակ աւելի լաւ կը կերակրվի, երկրի հարստութիւնները կարդիւնահանվեն, կը մշակվեն: Հայի ունեցածը, նրա պատիւը, նրա աշխատասիրութեան արդիւնքը պաշտպանված կը լինեն իր միջից կազմված տեղական միլիցիայով, հարկերը որոնք ճնշում են ժողովրդի վրա, կը թեթևանան, հայը կունենայ իր դատարանները, որոնք կողմնապահ չեն լինի դէպի մահմետականները: Բայց գլխաւորն այն է որ Հայաստանի ինքնավարութեան ժամանակ միայն կարելի կը լինի հաստատել նոր օրէնքներ հողային յարաբերութիւնների վրա և վերադարձնել հային, իր հայրենիքում օտար տարրերի ձեռքով իրանից խըլած հողերը:

Թիւրքիան արդէն ապացուցել է որ ընդունակ չէ իր բոլոր նահանգները և Հայաստանը կենտրօնից կառավարելու և բնական է որ վաղ թէ ուշ Հայաստանի ներքին կառավարութիւնը պէտք է յանձնվի հայերին:

Վերջացնելով ես կասեմ որ ինչքան էլ սարսափելի ազգային թառապանք լինէր սովը, նա այն օգուտը կունենայ հայերիս համար, որ ցոյց կը տայ ամբողջ աշխարհին որ ազգային այդ մեծ ճըգնաժամի ժամանակ միմեանց օգնելով հայերս ցոյց տուեցինք որ արժանի ենք որպէս մի ամբողջ ազգութիւն Եւրոպայի համակրութեանը: Թիւրքաց Հայաստանի մէջ սովը, այդ ազգային տխուր ճըգնաժամը, Անդրկովկասումն էլ արձագանք գտաւ. նա միացրեց և հաշտեցրեց լուսաւորչական, կաթոլիկ և բողոքական հայերին, ուրիշ կողմից աւելի սերտ և անխզելի բարոյական կապեր հաստատեց Ռուսաստանի և Թիւրքիայի համարին(?) եղբայրների մէջ:

Դորա հետևանքը այն է որ Թիւրքիայի հայերը սկսում են մեծ համակրութիւն, յարգանք, հովանաւորութիւն և պաշտպանութիւն վայելել Եւրոպայի կողմից: Այստեղ կը յիշեմ չորս նշանաւոր և ուրախալի իրողութիւններ. մեր կայսրի ձեռքով արած նուէրը յօգուտ սովատանջ հայերի, Կ. Պօլսի եւրոպական դեսպաններից Կ. Պօլսի հայոց մասնաժողովին տուած հովանաւորութիւնը և Անգլիայից ուղարկվող նուէրները ու Անգլիայի մէջ կազմվող միտինգները յօգուտ Թիւրքիայի սովատանջների առհասարակ. վերջապէս Անգլիայի Գլադստոն-Գրէնվիլլի նոր մինիստրութեան ձեռքով հայոց դատի պաշտպանելը:

Այդ բոլոր համակրութիւնը կարող է գրաւական համարվել Թիւրքաց Հայաստանի ապագայ ինքնուրոյն կեանքի զարգացման համար:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ